

Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity v Brně
Kabinet divadelních studií při Semináři estetiky

Bibliografická rešerše k 19. století

Vypracovala: Petra Koukalová

Obor: Teorie a dějiny divadla (kombinované studium) - 217773

Předmět: Česká dramatika druhé poloviny 19. století

Rok: 2007/2008

Bibliografie k 19. století

Obecné dějiny

Obecnými dějinami sledovaného období se zabývá Otto Urban v publikaci *Česká společnost 1848 – 1918* (Praha 1982). Postihuje porevoluční období charakteristické významnými přesuny hodnot ve společnosti. Ve své rozsáhlé práci se zabývá problémy napříč společenskými tématy, rozebírá otázky politické, kulturní, sociální i ekonomické, tak jak byly nastolovány v průběhu formování novodobého českého národa. Podává praktický výklad o faktech, hlavní pozornost věnuje sociálnímu a politickému dění. Studie je komplexní a přehledně členěná do jednotlivých období v rámci druhé poloviny 19. století, obvykle ohraničenými milníky v českých dějinách. Díky živému jazyku se kniha posouvá od čistě vědecké publikace k populární a zabírá tak širší spektrum čtenářů. Jednotlivá období člení dále na kapitoly, kterým dává poutavé metaforické názvy, fakta střídá s úvahovými pasážemi.

Rovněž čtenářsky přitažlivou, esejisticky zaměřenou vědeckou publikací stejného autora je kniha *Kapitalismus a česká společnost* (Praha 1978). Obsah je tentokrát strukturován podle jednotlivých oblastí společenských věd, které jsou nahlíženy skrze jednoho společného jmenovatele - na základě velkého množství faktů z ekonomické, sociální i politické oblasti, a to jak v Čechách, tak v zahraničí, postihuje aspekt budování kapitalismu v české společnosti v devatenáctém století.

Kulturní dějiny

Pohled na dějiny kultury poskytl Jaroslav Marek v knize *Česká moderní kultura* (Praha 1998). Od výchozího bodu kultury 18. století se dostává k představám o směřování české kultury a jejich uskutečňování v devatenáctém století. Kapitoly jsou rozděleny podle jednotlivých oblastí kultury, od architektury přes hudbu a divadlo až po malbu a poezii.

Českým národním obrozením jako kulturním typem se ve spisu *Znamení zrodu* zabýval Vladimír Macura. Na základě důkladného studia tohoto období se snaží uchopit obrozenskou kulturu jako celek a přinést nové pohledy na ni i na obrozenskou ideologii, jak se postupně vyhranily v prvních třiceti letech 19. století. Poukazuje na tvořivé aspekty národního obrození a pokouší se představit epochu českého národního obrození jako období, v němž dochází k rozpadu starého kulturního typu a k současnému nastoupení nového

obrozenského kulturního typu, který je zvláštní svými charakteristickými znaky. K doložení těchto charakteristických znaků užívá jak analýzy českých obrozenských textů, tak srovnávání s jinými národy, kde docházelo k analogickým změnám ve společnosti. Snaží se směřovat k obecnému pojetí problematiky.

Filozofie dějin

Postižením národního mýtu se zabýval Jiří Rak v publikaci *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy* (Praha 1994). Kořeny mýtů a stereotypů, které vytváří naši současnou národní mentalitu, nachází Rak zejména uvnitř vlastenecké společnosti v první polovině devatenáctého století. Hlavní motivací k napsání této knihy bylo přesvědčení, že pochopení faktu, že tradiční výklad dějin je ve většině případů zděděný, je cestou k samostatnému přístupu k minulosti a potažmo k současnosti.

Podobný přístup k dějinám zvolil Miloš Havelka ve své publikaci *Dějiny a smysl*. Jedná se o filozofický spis, který za pomoci ostatních společenských věd, nahlíží jednotlivá období českých dějin (tzv.: „symbolická centra“), která se chronicky vrací a jejich interpretace se i nadále různí. Havelka se zajímá o spor a smysl českých dějin, který zde zachycuje v několika fázích. Otázky pro tento spis vzešly především z jeho knihy *Spor o smysl českých dějin 1895-1938* (Praha 1995), která na základě historicko-politických a filozofických souvislostí řeší tzv. „českou otázku“, na kterou poprvé upozornila Masarykova kniha z roku 1895.

Souborné vydání čtyř Patočkových textů nesoucí název *Náš národní program* obsahuje texty: Česká vzdělanost v Evropě, Náš národní program a dnešek, Dilema v našem národním programu: Jungmann a Bolzano a Filosofie českých dějin. Ve druhém a třetím textu se Patočka věnuje srovnání jungmannovského a bolzanovského národního programu, na jehož základě se snaží poukázat na nutnost studovat naše obrození z hlediska dvojího přístupu k národu a nedostatek tohoto chápe jako jeden z největších nedostatků studia „české otázky“.

Estetika literatury

Obecnou estetikou i estetikami jednotlivým umění se zabývá svazek *Studie a kritiky* (Praha 1974), který obsahuje výběr z díla Otakara Hostinského. Shromáždí především studie a články zaměřené na teorii literatury a poetiku. Rozsáhlý výběr nabízí Hostinského pohled na umění ve své mnohostrannosti. První oddíl se soustřeďuje na Hostinského pojetí

umění a vědy vůbec, druhý pojednává o vnitřní problémech literatury a o otázkách poetiky. Třetí díl obsahuje pak kritiky a referáty o literatuře a dramatu, vybrané z novin a dobových literárních časopisů.

Výbor obsahuje rovněž vrcholný Hostinského spis O realismu uměleckém, který byl původně vydán v Květech roku 1890, o rok později pak samostatně knižně. V této stati se Hostinskému podařilo přesně formulovat podstatu sporu o realismus a udat tím tak směr pozdějších diskuzí na toto téma. Klíčem k pochopení byla teze, že spor o realismus je sporem o vztah pravdy a krásy. Hostinský se na základě toho zabývá především pravdivostí uměleckého díla a dochází k závěru, že pravda je stejně tak estetickou kategorií jako krása. Hostinský tak otevřel cestu k pochopení celé řady dalších problémů.

Obecné dějiny české literatury

Dějiny české literatury od nejstarších dob až po konec 19. století postihl Arne Novák ve své publikaci *Přehledné dějiny literatury české* (Olomouc 1922). Českou literaturu dělí do třech velkých období: doby staré, doby střední a doby nové, která je datována od konce 18. století až po vznik samostatného československého státu. Devatenácté století dělí na literaturu národního obrození a na literaturu obrozeného národa. Vychází z evropských poměrů, přes které se dostává k rakousko-uherské a potažmo české historii, kulturním tendencím a konečně k literatuře samotné. Kapitoly jsou uzavírány bibliografickými rešeršemi k české i světové literatuře daného období, ze které bylo nebo by dále mohlo být čerpáno.

Dějiny a estetika českého dramatu

Dějiny českého dramatu od samotných počátků divadla v Čechách až po konec 19. století se zabývá Jan Máchal ve své publikaci *Dějiny českého dramata* (Praha 1929). Období devatenáctého století je zachyceno v kapitolách IV. – VIII. Máchal českou divadelní kulturu vykládá na pozadí světového kontextu, přikládá ukázky z dramát i biografické údaje divadelních umělců. Neopomíná zahrnout soudobou kritiku. Jednotlivé kapitoly doplnil seznamem čelnější literatury od rozsáhlých publikací po časopisecké odkazy, od obecných dějin českého divadla po dílčí problematiky.

Za zakladatele české divadelní kritiky je považován vrstevník F. X. Šaldy Jindřich Vodák, jehož *Kapitoly o dramatech* (Praha 1941) směřují od obecné estetiky divadla po problematiku českého dramatu, v rámci které důkladně hodnotí přínos cizích literatur. Zabývá

se rovněž základy pražské dramaturgie. Základem této publikace jsou Vodákovy statě vydané v letech 1918 až 1919.

Povahu českého dramatu a jeho smysl v národním životě 19. století postihuje František Götz a Frank Tetauer v knize *České umění dramatické – Činohra* (Praha 1961). Jedná se o příručku věnovanou významným českým dramatikům devatenáctého století, kteří jsou řazeni chronologicky podle data narození. Pokrývá všechny významné autory od Prokopa Šedivého až po Miloše Hlávku. U každé osobnosti jsou uvedeny biografické údaje se seznamem dramatických děl včetně roku vydání a informace o životě a díle dotyčného autora. U významných děl je stručně shrnut obsah. Publikace je opatřena fotografiemi autorů i další obrazovou dokumentací.

Dějiny českého divadla 19. století

Přehledným úvodem do dějin českého divadla včetně období 19. století je *Kalendárium dějin českého divadla* (Praha 1989). Každé období je uvozeno stručným shrnutím soudobých historických událostí a tendencí kultury, a to zejména kultury divadelní. Kapitoly pak obsahují chronologicky řazené letopočty významné pro divadelní kulturu a heslovitým vysvětlením události.

Dějiny českého divadla v 19. století se nejkomplexněji zabývá František Černý ve druhém a třetím díle *Dějiny českého divadla* (Praha 1969 – 1983). Druhý díl pokrývá období od roku 1785 do francouzské revoluce v roce 1848, třetí pak bezprostředně navazuje a zabývá se následujícím obdobím až do vzniku samostatného československého státu v roce 1918. Oba díly jsou velmi detailním zpracováním veškerého divadelního dění v českých zemích na pozadí historických událostí. Vedle hlavního proudu tehdejšího divadla podává detailní informace o ochotnickém divadle, českém divadle v zahraničí, divadelní tvorbě pro mládež, loutkovém divadle i vývoji šantánu a kabaretu. Pečlivě se věnuje nejen divadelnímu umění té doby, ale i jeho recipientům. Text je doprovázen početnou obrazovou dokumentací; portréty herců, kostýmní a scénografické návrhy, propagační materiály k jednotlivým inscenacím, interiéry a exteriéry divadel, výjevy z her, kulisy i stránky z hereckých knih a významné úřední listiny spojené s divadelním děním v českých zemích. Publikace zahrnuje rovněž ukázky z her.

Ke studiu sledovaného období může efektivně posloužit soubor Šaldových literárně-kritických projevů, které uspořádal Jiří Hájek v knize *O věcech divadelních* (Praha 1987). Tento spis systematicky shrnuje Šaldův pohled na divadlo mezi lety 1883 až 1936. Hájek

zachycuje vývoj a proměnu Šaldových názorů s kritickým nadhledem, ukazuje Šaldu prostřednictvím jeho kritik a recenzí jako jednoho z prvních literárních kritiků, kteří pochopili svébytnost divadla. Kritiky jsou členěny do třech období a řazeny chronologicky. Bezprostředně devatenáctého století se týká první oddíl, který obsahuje práce z období 1893 až 1899.

Ze symposia ku příležitosti třetího ročníku Smetanova festivalu v březnu 1983 vzešel sborník příspěvků *Divadlo v české kultuře 19. století* (Praha 1985), který poskytuje pohledy odborníků na dílčí problémy divadla 19. století spojené myšlenkou divadla jako klíče k národní svébytnosti. Podobný sborník odborných studií *Umění a veřejnost v 19. století* (Praha 1998) byl vydán na základě příspěvků ze symposia v roce 1996 v Plzni.

Přednášky i diskuzní příspěvky z těchto dvou symposií obohacené obrazovou dokumentací byly pak společně otištěny v publikaci *Divadlo v české kultuře 19. století* (Praha 1985).

Periodizaci dějin českých venkovských divadelních společností v 19. století postihuje Josef Knap v publikaci *Umělcové na pouti* (Praha 1961). Za použití vzpomínkových publikací herců se pokouší o objektivní náhled na divadelní společnosti v období od 1849 až po počátek 20. století a snaží se systematicky dokázat, že jejich zdánlivě okrajové působení bylo těsně spjaté a významné pro ústřední pražskou dramaturgii.

Osobnosti národního divadla

Umělcům a uměleckým pracovníkům divadel spojených s počátky budování české národní divadelní kultury je věnován slovník V. Procházky a kol. *Národní divadlo a jeho předchůdci - Slovník umělců Vlastenského, Stavovského, Prozatímního a Národního divadla* (Praha 1988). V této příručce nalezneme hesla herců, režisérů, dramaturgů, jevištních výtvarníků i ředitelů z oboru činoherního i hudebního divadla. Ke každé osobnosti jsou uvedeny biografické údaje zahrnujících vzdělání, uměleckou, případně pedagogickou činnost, u herců pak angažmá a role, ve kterých se objevili, včetně roku uvedení dané hry. Velkým postavám jako Zdeňkovi Štěpánkovi či Haně Kvapilové jsou věnované komplexní medailony. Publikace zahrnuje fotografie umělců i další obrazovou dokumentaci dokládající působení jednotlivých osobností.

Literatura:

- Černý, F. a kol.: *Dějiny českého divadla II, III*, Praha 1969-1983.
- Černý, F.: *Kalendárium dějin českého divadla*, Praha 1989.
- Götz, F. – Tetauer, F.: *České umění dramatické – Činohra*, Praha 1941.
- Havelka, M.: *Dějiny a smysl*, Praha 2001
- Havelka, M.: *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha 1995
- Hostinský, O.: *Studie a kritiky*, Praha 1974.
- Kotalík, J. (ed.): *Divadlo v české kultuře 19. století*, Národní galerie, Praha 1985.
- Knap, J.: *Umělcové na pouti*, Praha 1961
- Macura, V.: *Znamení zrodu – České národní obrození jako kulturní typ*, Praha 1995.
- Máchal, J.: *Dějiny českého dramata*, Praha 1929.
- Marek, J.: *Česká moderní kultura*, Praha 1998.
- Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české*, Olomouc 1922.
- Patočka, J.: *Náš národní program*, Praha 1990
- Procházka V. a kol.: *Národní divadlo a jeho předchůdci - Slovník umělců divadel Vlastenského, Stavovského, Prozatímního a Národního*. Praha 1988.
- Rak, J.: *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*, Praha 1994.
- Šalda, F. X.: *O věcech divadelních*, Praha 1987.
- Urban, Otto: *Česká společnost 1848 – 1918*, Praha 1982.
- Urban, Otto: *Kapitalismus a česká společnost - K otázkám formování české společnosti v 19. stol.*, Praha 1979, NLN Praha 2003.
- Vodák, J.: *Kapitoly o dramatech*. Praha 1941.